

Мурожныя Біскупцы

Я нарадзілася ў вёсцы Біскупцы на Лідчыне. На Крэсах. Тут я і застануся, як мае безыменныя для чалавецтва продкі.

“Вось жа Я пасылаю анёла, ён папярэдзіць цябе і будзе сферагчы цябе ў дарозе ў месца, якое Я прыгатаваў. Паважай яго і слухай голасу ягонага, не праціўся яму, таму што ён не даруе граху вашага, бо імя Маё ў ім. Калі будзеш слухаць голас яго і будзеш рабіць усё, што Я кажу, то Я буду ворагам тваіх ворагаў і буду пераследаваць тых, што цябе пераследуюць”. (Кніга Зыходу, 23, 20–22, пераклад кс. У. Чарняўскага.) Вось момант павагі да анёла- апекуна, яго прысутнасці, — ён дапамагае нам знайсці мэту ўсяго жыцця і не блудзіць па дарозе да збаўлення...

Навукоўцы знайшлі ўспаміны пра нашу вёску ў архівах віленскага біскупа ў XVI стагоддзі. З успамінаў таты я ведаю, што калі памёр мой прадзед Юрка, то прабабуля Франуся пайшла да біскупа і папрасіла дапамогі. І біскуп прыслаў ёй хлопца Петраша, які працаваў на гаспадарцы, пакуль не падраслі хлопцы, мой дзед Вінцук і яго браты, а пасля ўцёк некуды ў Расею, і наш род з таго часу сталі называць зневажальнаю мянушкай Петрашы.

Мужчыны нашага роду, калі выпівалі, з-за гэтай мянушкі пачыналі бойку. На вяселлі маёй сястры Рэні таксама не абышлося без бойкі, нават печку ў нашай хаце разабралі на “падручны матэр'ял” – біліся цэглай, таму што каменне было схаванае пад снегам. Адбывалася тое ў вельмі халодную зіму 1948 года. Мне ішоў 11 год, я на вяселлі сястры не была дружкай... Франя, старэйшая за мяне на два гады дачка цёткі Броні, у дружкі была запрошана, дружбант быў выбраны спакойны, і з ім правялі папярэдняю гутарку, каб ён апекаваўся дзяўчынкай. Я вельмі зайздросціла Франі, але разам з тым мне было страшнавата нават глядзець на яе, такім адказным мне здавалася яе заданне. Але ж яна была дачкой старэйшай сястры маёй мамы, якую бацька пакінуў

на зямлі. Цётка Броня была старэйшай і таму галоўнай у нашым родзе па мамай лініі.

З дзядоў я заспела толькі татавага бацьку Вінцука. Бабулю Канстанцыю я не памятаю, але я нарадзілася пры ёй. Мама ўспамінала, што бабуля шкадавала маме цёплай вады, калі мама рашчыняла хлеб, — дзядуля даваў маме вады, каб не бачыла бабуля. Рэня ўспамінае бабулю Канстанцыю як самую прыгожую, разумную і добрую, якая ўмела шмат малітваў і навучыла маліцца Рэню. А яшчэ Рэня кажа, што бабуля была надта хуткая – не хадзіла спакойна, а толькі падбегам. Так і ўспамінае: бабуля, якая ўвесь час бегла...

Бабуля Канстанцыя была з-за Ліды, з Белагруды. Яна пайшла да сваіх пешкі, але запазнілася, у дарозе сцягнула. Яна пайшла на агенчык, а гэта быў агенчык цягніка... Яе дзед пахаваў у вёсцы Крупава на цвінтары ля касцёла.

Бабуля па маці Францішка Бурнос, у дзявоцтве Саўкевіч, памерла цяжарная шостым дзіцем. Яна таксама была з-за Ліды, з вёскі Заполле. Першая жонка дзеда Адама Адэля была роднай сястрой нашай бабулі Франусі, яна памерла там, у Заполлі, бо дзед хадзіў да яе ў прымы. Пакінула дзвюх дзяўчынак — Рузю і Ганцю. Яны выраслі, паехалі ў Лодзь, да іх пасля паехаў сын Франусі, мамін родны брат Костусь. Перасталі прыходзіць ад іх весткі пасля вайны. Мама мая так і казалася, што палавіна радні нашай загінула ў Лодзі. Бабулю Франусю дзед узяў у Біскупцы. Нарадзіліся дзеці: Броня, Марыля, Костусь, Яніна і Яначка. Мама мая Марыля нарадзілася 23 красавіка 1909 года. Бабуля пайшла ў Заполле да радні, прастудзілася ў дарозе, памерла цяжарная ад запалення лёгкіх. Дзед Адам ездзіў у Амерыку на заробкі, але нічога там вельмі не зарабіў.

Хата дзеда Вінцука Бічалы стаіць і цяпер у вёсцы Біскупцы — калі ісці ад магілак, то першая злева пасля прагону на выган. У дзедавай хаце быў ток з цаглінак. Ён і цяпер захаваўся... І маленькія вокны. Хата дзеда Адама Бурноса стаяла справа ад таго прагону. Тата купіў лесу за заробкі на плытах і на надворку дзедавай хаты паставіў зруб. Той зруб перанеслі на выган, каля Гойдавых, там спачатку стаяла

наша хата. Рэня нарадзілася на Дабравешчанне, 25 сакавіка 1929 года ў дзедавай хаце, я нарадзілася 3 снежня 1937 года ў сваёй хаце, каля выгану... За лета 1938 года мы сваю хату пераставілі на хутар, ці дакладней, на выселкі Загасцінец.

Жыццё на выгане я памятаю толькі ў снах. Рэня кажа, што хрысцілі мяне на Каляды, у тым самым 1937 годзе. Мае хросныя — тата Стась, малодшы брат роднага таты, і мама Верка Гойдава, якая мяне вельмі любіла. Але метрыкі хросту не захавалася, таму па новых цяперашніх законах мяне як бы зусім не было і няма. Мая дачка Віка паспрабавала і не змагла аформіць спадчыну на нашу старэнькую хатку, у якой нарадзілася я, нарадзілася Рэніна дачка Галька, адбылося Рэніна вяселле, пражылі жыццё мае тата і мама, з нашай хаты выносілі ў апошнюю дарогу тату і Эрыка, майго мужа...

Прасторы нашай хаткі я памятаю з калысачкі, — я глядзела, прагнуўшыся, як праменні сонца гуляюць на таку. Ток у нас быў з гліны, такі шорсткі, прыемны. Памятаю, як хварэла на водру, тата прывёў у хату буланую кабылку, яе даілі і паілі мяне цёплым сырадоём. Гэтак лячылі ад кашлю. Да Рэні прыходзілі дзяўчаты, яны гулялі ў “Катка і мышку”, я злезла, учапілася за канец зэдліка, і дзяўчаты мусілі пагуляць са мной. З другога канца пыталіся: “Мышка, мышка, дзе была?”, я адказвала: “Акунь-дакунь-кунь-кунь-кунь...” Размаўляць не ўмела.

Мама з горкай усмешкай успамінала, як яна са сваім татам хадзіла ў сваты ў Бурдуку да старой глухой дзеўкі Юлі, якая мела зінгераўскую швейную машынку, была краўчыхай. Гэтую чужую бабулю я павінна была б памятаць, яна памерла ў цёткі Броні ўжо на хутары Загасцінец. Але я яе не памятаю, дзякуй Богу... Яна ўгаварыла дзеда Адама завезці дзяцей у Ліду і там пакінуць — гэта Яніну, Костуся і Яначку. Броня была старэйшая і заставалася дома на гаспадарцы.

Мама з дзяцінства і да лета 1928 года служыла нянькай у вёсцы Шайбакі пад Лідай. А з гэтых, траіх, Яначка памёр у прытулку... Ішла першая сусветная вайна...

Калі мама вырасла і трэба было ёй выходзіць замуж, яна звольнілася з нянькі і ішла з Шайбакоў дадому. На рынку ў Лідзе быў тата з падводай. Ён узяў яе з нашулачкай падвезці. Па дарозе яны дамовіліся і пажаніліся 25 верасня 1928 года. Мама раней за сваіх сёстраў выйшла замуж.

Каля нашай вёскі была сядзіба польскага пісьменніка Антонія Гарэцкага, удзельніка паўстання 1831 года. Біскупцы мелі надзелы зямлі каля Бердаўкі, за грэбляй. Калі Гарэцкі ссылаўся ў Сібір за паўстанне, ён аформіў абмен — зямлю, што каля Бердаўкі, здаў у казну, а сваю, каля вёскі Біскупцы, аддаў вёсцы. Гэтую гісторыю вёска апавядала дзецям, а кніжку Антонія Гарэцкага чыталі па чарзе, а захоўвалася яна ў Стася Сайка.

Мой тата Ян Бічэль, па-вясковаму Яська, быў старэйшым у сям'і. Нарадзіўся ў 1898 годзе, але дня нараджэння я не ведаю, бо святкаваў тата Дзень Нараджэння Яна Хрысціцеля 24 чэрвеня. Памёр тата 30 лістапада 1975 года. Нейкі час тата быў не ахрышчаны — у канцы XIX ст. царскімі ўказамі было забаронена хрысціць дзяцей у касцёле, а дзед не хацеў хрысціць у царкве. Адноўчы ехаў дзед з Казечына з возам сена. Насустрач яму ў брычцы ехаў праваслаўны святар. Святар лічыў, што яму павінны саступаць дарогу. Дзед не хацеў перавярнуцца з сенам. Доўга яны перапіраліся. Нарэшце святар сказаў, што за гэты ўчынак дзеду давядзецца заплаціць вялікі штраф за знявагу дзяржаўнай асобы. Калі ж ахрысціць сына ў царкве, то бацюшка не падасць у казну скаргу і штраф не будзе. Давялося ахрысціць тату ў царкве. Як толькі адмянілі царскі ўказ, тата сам схадзіў у касцёл і перахрысціўся на католіка.

У красавіку 1919 года тата добраахвотнікам схадзіў у польскае войска да Юзафа Пілсудскага, удзельнічаў у ваеннай кампаніі Жэлягоўскага як шэраговы 77-га палка пяхоты. Ваяваў супраць бальшавікоў да снежня 1921 года. Апаўядаў нам, як перад бітвай Юзаф Пілсудскі падымаў салдатам баявы дух, а яму, які стаяў у канцы шыхта, — быў невялікага росту, паправіў на назе абмотку. Суседка Ньюта, сварачыся, палохала: “Я ведаю, дзе ты ваяваў! Я яшчэ раска-

жу!" Але так і не расказала, мусіць таму, што пад гарачую руку начальства не траплялася. Мы пры ўсіх уладах жылі далёка ад начальства.

За вайсковую кампанію тату палякі заплацілі — выдзелілі надзел балота недзе за грэбляй каля Татарцаў. Тата з'ездзіў туды з братам Мікодымам, паглядзелі тую зямлю, яе трэба было вызваляць ад карчоў, і адмовіліся ад яе. Так мы не сталі багатымі і таму засталіся жыць у сваёй вёсцы...

Зямлю на хутары Загасцінец тата купіў за пlyingагонства. Дзед Вінцук на гаспадарцы пакінуў малодшага сына Мікодыма. Яхім пайшоў у прымы да ўдавы ў Мялёгава на пяцёра дзяцей. Марылю выдалі замуж за ўдаўца ў Галенава пад Іўе. Дзядзька Стась быў малодшы, доўга не жаніўся, узяў шляхцянку Марысю з вёскі Старчаняты, з-пад Іўя, у вайну пайшоў у Армію Краёву, адпрацаваў на шахтах Казахстана ў ГУЛАГу, але пасля вызвалення яму не дазволілі нават заехаць да сваіх. Памёр у Польшчы. Там павінен жыць яго сын Янка Бічэль.

Тата з мамай першыя ў вёсцы ажаніліся па каханні. Пасля іх і іншыя пачалі жаніцца, казалі: "Не прапалі Яська з Марыляю, то не прападзём і мы"...

Тата казаў, што я яму дапамагала будаваць нашу хату — я не ўмела яшчэ хадзіць, сядзела на нашым надворачку ды глядзела, як ён працуе. Жаночай працы ў хаце мне не хапала, з ёю мама і Рэня давалі рады. Тата браў мяне з сабою на мужчынскую працу...

Тата ніколі не звяртаўся да лекараў. У маладосці нямецкі вайсковы хірург зрабіў яму аперацыю на назе — тата пасля таго злёгка пакульгваў. Нас тата вучыў, што да болю трэба прывыкнуць — і сам пройдзе. Гэтую мудрасць часта ўспамінае мой сын Валера.

...Неяк не хапіла збожжа на насенне, і тата пайшоў пазычаць да ксяндза, але ксёндз яму не пазычыў. З таго часу тата ўзяў за правіла — ніколі нічога не пазычаць. І мы стараліся так жыць.

Мама ўсё жыццё працавала і малілася. У нядзельку казала: "Не буду я з табой спрачацца святым днём!"... Не пуска-

ла ў лес у ягады да паўдня, пакуль святая Імша ў касцёле.

Удзельнічала містычна ў святой Імшы. Не ўмела чытаць, але чытала малітвы па малітоўніку.

Да апошняй споведзі дайшла сваімі нагамі. Праўда, назад з касцёла ледзве я яе давяла — якраз ішла Марыся Мацко, у дзявоцтве Саўкевіч, яе дзядуля з таго ж самага Заполля, і яна дапамагла мне давесці маму да кватэры маёй дачкі Вікі. Гэта Божа прыслаў нам Марысю, ці відочнага анёла... Мама памерла ў Рэнінай хаце 12 красавіка 1997 года. Хаваў яе ксёндз салезіянін Станіслаў, які працаваў у той час у бердаўскім касцёле.

Сястра Рэня закахалася ў праваслаўнага Мікалая Супрэна. Каханне было ўзаемным. Мікалаеў бацька Сымон памёр ад хваробы страўніка, пакінуў сыну вялікую гаспадарку. Браты і сёстры паўміралі малымі. Адна сястра Верка жыве і цяпер. Шлюб Мікалай з Рэняй бралі ў царкве, Рэня пераходзіла ў праваслаўе.

Рэня ў трэцім класе вучылася тры гады. Спачатку ў польскай школе. Пасля прыйшлі саветы і тая ж настаўніца вучыла іх ужо па-расейску... А пасля вайны іх зноў пасадзілі ў трэці клас, з якога яны пачалі выходзіць за сваіх аднакласнікаў замуж.

Хлопцы, мужчыны ў нашай вёсцы не хацелі ваяваць. Калі ў вёску прыходзілі "чырвоныя" або "белыя", ніхто не смяўся з таго хлопца, які пераапранаўся ў бабскае адзенне ды ўцякаў, хаваўся. Удзельнічалі толькі ў абозах. Некалькі хлопцаў пайшло ў АК. Загінулі ў баях, у якіх ваявалі за амбіцыі "белых" і партызанскіх атаманаў...

У партызаны наша вёска не пайшла.

Грамацкага Эдварда партызанка застрэліла перад крыжам, каб паказаць, што Бога яна не баіцца. Двух мужчынаў з Загасцінца закатавалі на вачах у дзяцей сыны тых асаднікаў, якіх гэтыя мужчыны выдавалі саветам у 1939 годзе. Тата казаў, што Фёдар Дукі выдаваў і сыпаў у муку сем'ям асаднікаў бітае шкло.

Найболей ахвяраў было ў вёсцы ад пакінутай зброі. Пастушкі падрываўліся на мінах. У Гаўі знайшлі шмат кінутай

зброі – вырашылі яе ўзарваць на вогнішчы, – загінулі ўсе хлопцы, хто ў той ранак пасвіў статак. Памятаю, усе прыносілі розныя бліскучыя цацкі і хваліліся імі...

Вёска Біскупцы ў вайну не згарэла. Войска заходзіла і выходзіла. Ішлі па гасцінцы і з поўдня, і з поўначы. Вялі палонных. Я напайла аднога малачком каля плоту цёткі Броні. Яго застрэлілі ў нашым хвойнічку, тата пахаваў яго, калі сцямнела...

Тата выкапаў “схрон”, гэта такі добры склеп, але часцей мы хаваліся ў цётчыным склепе. Цётка Броня брала ў склеп саган з вугалем, каб было цяплей. Некалькі разоў па нас стралялі. Калі стралялі ў паветры, я хавалася пад вакном...

Аднойчы тата з мамай паехалі ў Ліду мяняць пашпарты і мы з Рэняй засталіся адны. Гарэлі Мікулічы. Мы пабеглі да цёткі Броні. Там пачулі, што немцы з Мікулічаў ідуць на Біскупцы.

Мы пабеглі праз поле, па нас пачалі страляць – кулі ціўкаюць, як птушкі. Дабеглі да Глінішча, укінуліся ў яму, цётка Броня нас накрывае сабой, а немец ужо над намі. Кажы нам вылазіць. А сусед Ігналь сядзіць на зрубе – паказвае, што ён заняты справай спакою – будзе зруб. І яго не чапаюць. Нам сказалі ісці дахаты. Нашу вёску не спалілі, спалілі Дакудава, гэта была партызанская вёска. Калі ў нашу хату заходзілі людзі са зброяй, я хавалася на печы за комінам.

Вёска наша малілася ў вайну і калі заганылі нас у калгасы. Маліліся ў чый-небудзь хаце або пад Крыжам. Або на могілках. Капліца на могілках развалілася ад старасці. Я яе памятаю паўразбуранай. Касцёл згарэў пасля вайны ў 50-я гады. Але ён быў не ў нашай вёсцы.

Святара пасадзілі ў турму, пасля адправілі ў ГУЛАГ. Наш святар выйшаў з лагера, пасля вызвалення дажываў жыццё ў Польшчы.

Хрысціць малых і браць шлюб ездзілі ў Ліду, Іўе, Мінойты, Ліпнішкі... Хаваліся без ксяндза, але святую Імшу па памерлым заказвалі ў касцёле. Мелі свянцоную вадзічку. Крыж, харугвы і шаты змаглі захаваць са спаленага касцёла,

гэта ўсё знаходзілася ў Стася Сайка, які адпяваў і маліўся, і свянцонай вадой асвячаў магілку.

Крыжы ставілі, мусіць, па-язычніцку — за адну ноч: абчэсваюць бяргвенні і будууюць Крыж, прадуць і ткуць палатно на ручнік, плятуць з дзеразы вянок, моляцца, спяваюць святыя песні жалобы — усё паспяваюць да ўсходу сонца... На ружанец да Крыжа прыходзіла ўся вёска — і праваслаўныя таксама, прыходзілі мужчыны і дзеці і старыя людзі.

У вёску заходзілі розныя вандроўнікі — пагрэцца, пераначаваць. Пускалі нават цыганоў, дзяліліся з бежанцамі вопраткай і хлебам. Не ведала я, напрыклад, што недзе хлеб купляюць за грошы, яго ў нашай вёсцы дзялілі задарма нават у той хаце, дзе ён быў рэдкім гасцем.

Калі я вучылася ў Лідзе, пасля ў Гародні і прыезджала дадому, мама звычайна пякла хлеб, каб я паела свайго і з сабой узяла сяброўкам. Калі ж я прыезджала нечакана, мама хадзіла да суседкі Валі Ігналёвай, у яе быў надта смачны хлеб, і пазычала, каб накарміць сваім, бо ён жа святы. Не ведаю нічога смачней, чым свежазбітае сваімі рукамі ў маслабойцы масла намазаць на гарачы хлеб. Прыгожая дамініканская легенда пра тое, як анёлы прынеслі ў бялюткіх абрусках з нябёсаў хлеба і накармілі галодных братоў...

Кожную зіму ў вёсцы жыў старац, жабрак. Памятаю таго, якога называлі “Вохаха”, бо ён так стагнаў. Ён прыходзіў вашывы. Яго адмывалі, лячылі, кармілі, апрааналі. Начаваў у людзей па чарзе, па сутках. Знікаў, калі запахне вясною. Яго не праганялі. Мог бы застацца адпасваць каровы, але ён не хацеў. Пасля вайны прыходзілі бежанцы са Смаленшчыны і Віцебшчыны. Адна сям’я нават прыжылася ў вёсцы, і дзед Архібель навучыў нашых мужчын плесці лазовыя лапці. Яго ўнук жыве і цяпер, але дзяцей не мае, пайшоў у прымы да ўдавы на чужых дзяцей.

Касцёл імя Маці Божай быў драўляны. Фэст у нашай парафіі святкавалі на Перамяненне Пана, гэта 6 жніўня. Рака Гаўя дваілася — з нашага боку яна была плытчэйшай,

каля самай вёскі Залейкі пракапалі канал, які быў глыбокім і простым, канал забраў ваду з прыроднай ракі, і яна паціху высыхала. Але і цяпер зусім не высахла, жывяць яе несмяротныя крыніцы. На гэтай прасторы паміж раздвоенай ракой пабудавалі касцёл. Ад касцёла ішла брукаванка на высокі драўляны мост з прыгожымі парэнчамі. На мосце маснічны былі габляваныя, як падлога. Там у дзень фэсту адбываліся танцы. Набажэнства вялося на польскай мове. Замовы шапталі па-беларуску. Спявалі ў вёсцы на беларускай, польскай, расейскай і ўкраінскай мовах. Але ўсе мовы калечылі, акрамя сваёй.

У нашай хаце было некалькі кніжак. Былі паэмы Адама Міцкевіча “Гражына” і “Конрад Валенрод”. Была кніжка пра экспедыцыю на Паўднёвы полюс. З яе я вывучыла вершы на памяць. Было некалькі часопісаў на беларускай мове лацінкай. Я па іх вучылася чытаць. Чытала вершы беларускіх паэтаў Цёткі, Багушэвіча ў адрыўным календары. У вёсцы кніжкі пазычалі, перадавалі пачытаць адны другім, так што сказаць, што мы былі цёмнымі людзьмі і раслі без кнігі — будзе няпраўда. Памятаю, як мы хадзілі, не доўгі час, на катэхіз на плябанію.

Добра памятаю першую споведзь, але не тое, што я казала ксяндзу на споведзі, а тое, як ішла ранічкай, а каля сцежкі рос гарох, надта хацелася вырваць стручок і з’есці, а трэба было нашча прымаць Камунію. Але чаму я ішла ранічкай адна ў бок касцёла ў той дзень, калі адбывалася першая споведзь?... І памятаю сваю палатняную выбеленую сукеначку і торбачку, каб сыпаць пялёсткі перад Гостыяй у час працэсіі...

Каля нашага касцёла было надта шмат кветак, розных кустоў, якія цвілі ад ранняй вясны да позняй восені, асабліва прыгожыя бэз і чаромха, але і невядомыя мне расліны там квітнелі... Там быў зямны рай.

Пасля мы хадзілі ў Ліду да споведзі. Ішлі басанож. Абуваліся перад касцёлам.

Мама схадзіла некалькі разоў у пілігрымку ў Вільню ў Вострую Брану. Хадзілі вёскай — праваслаўныя таксама

хадзілі. Насілі Маці Божай інтэнцыі ад усёй вёскі, у кожнага былі да Яе свае набалелыя просьбы, якія толькі Яна адна магла вырашыць. Усім дапамагала Божая Маці... А дзеці памятаюць тыя салодкія пеўнікі, якіх бабулі прыносілі з Вільні.

Жыццё ў вёсцы было прыгожым, ціхім і чыстым. Мне сніцца вёска... Сядзіба цёткі Яніны паміж лесам і далінай, якую называлі Масцішчы. Ад хаты бегла крутая сцяжынка да азярца, на якім была пабудавана кладачка. На той кладачцы і на горцы мы праводзілі свае забавы. З жоўтага чыстага пясочку мы будавалі замкі нашых мараў. Каля азярца жанчыны, нашы мамы, вымочвалі, выбівалі пранікамі і бялілі на сонейку на мураўцы доўгія, роўныя сцяжыны палотнаў. Буслік пасвіўся побач. Жабкі з ім дражніліся. Аднойчы на кладачцы згубілася наша стрыечная сястра Яня, мы шукалі яе, а яна была ў ружовай сукеначцы, — убачылі мы яе ў вадзе, выцягнулі за сукеначку. Усё адбылося хутка, толькі напалохаліся ўсе, і Яня таксама...

Пасцілі мы так, як і дарослыя. Елі бульбу, саладуху, пражанае семя. Брушніцы варылі і захоўвалі ў бочках без цукру, з грушкамі. Журавіны даспявалі на гарышчы ў плеченых з зачыненым верхам карзінках, кошыках. Прыносілі ў хату мерзлыя. Цётка Броня ў дзявоцтве пасціла пяць дзён без вады перад Вялікаднем, прасіла Бога, каб Вінцук узяў яе замуж. Яны пажаніліся 10 лютага 1930 года. Першае дзіцятка цётка Броня не данасіла. Нарадзілася Франя, а двое сіротаў — Вацюка і Маню — цётка Броня і дзядзька Вінцук выгадалі і выхавалі, а як яны выраслі, адправілі іх жыць асобна ў сваю хату, на сваю гаспадарку... Але апекаваліся імі і далей, як роднымі дзецьмі.

Перад святамі чыста прыбіралі хатку, бялілі столь і печ, часам мянялі ішпалеры. Рэня перад Калядамі выцінала з рознай каляровай паперы фіранкі, сурвэткі, цацкі на ялінку. І вышывала, і клеіла з саломкі карцінкі, упрыгожвала імі хату. Тата ездзіў у Ліду па ласункі. Хадзіў да сваіх сяброў з маладосці ў вёску Бурносы над Нёманам па сушаную і свежую рыбу.

Я падглядала, як сястра ставіла пад ложак кубак з вадою і клала на яго край дубчык, казалі такія словы: “Суджаны-рад-

жаны, перавядзі мяне праз раку..." Ён павінен быў перавесці яе ў сне праз раку. Бывае і цяпер — ранкам на Новы год працнешся і слухаеш, хто на вуліцы размаўляе, або зірнеш у вакно, — калі ўбачыш хлопца ці мужчыну, то ўжо і супакоішся, год будзе добры... Як убачу вясной бусліка ў лёце, цешуся, як малая. Пачую зязюлю, так і хочацца палічыць, колькі гадоў яна напярарочыць. І сны прарочыя сню зрэдку. Прысню сабаку — добра. Прысню коціка — дрэнна. Добра сніць лес і баравічкі. Дрэнна сніць сухія вазоны...

Куды ўжо падзецца ад гэтага, калі яно ўелася ў скуру з маленства... Мусіш неяк выганяць кожны раз малітвай.

У вёсцы Бог ёсць побач з людзьмі, таму што неба злучаецца на даляглядзе з зямлёй і моліцца разам з чалавекам. Анёлы цешацца кожнай тваёй добрай мыслі. Анёлы заўсёды каля цябе, побач з табою, у руху думкі. Дабро, якое ствараецца з разумнай любові, — бескарыснае, поўнае і не на паказ. У вёсцы анёлы ў яднанні паміж сабой, бо анёлы маёй мамы і сястры і таты дапамагаюць майму анёлу, супольна цешацца і моляцца, і спачуваюць разам і ўзаемна. Творца не даў анёлам інстынктаў, эмоцый, патрэбаў, інакш бы яны не былі істотамі духаў. Божа надзяліў нашых анёлаў любоўнай чуласцю, супольным узаемным адчуваннем, не літасцю над намі. І гэтакія бяспэчныя адчуванні пасяляюць нашы анёлы ў нашыя добрыя сямейныя адносіны. У сям'і заўсёды ведаеш, што побач з табой добрыя думкі твайго таты і добрыя рукі тваёй мамы, і добрае сэрца тваёй сястры.

Наймацней я любіла тату, ён быў для мяне другім чалавекам пасля Пана Бога. Так і стаіць у маіх вачах яго постаць каля плоту — калі я вярталася са свайго тлумнага жыцця, ён прадчуваў і чакаў мяне здалёк. І запамніла такі выпадак: прыйшла я дамоў, ён прынёс з каморкі лусту сала з ружовымі пражылкамі, парэзаў яго даволі вялікімі тоўстымі скрылямі і кажа: "Не чапай, я сам, а то ты змарнуеш"... Толькі крыху абсмажыў на патэльні, і гэтую смакату я заўсёды ўспамінаю, калі хочацца есці...

Анёлы маміных сёстраў, татавых братоў і сястры былі найлепшымі спачувальнікамі майго анёла, і выходзіла, што

мяне беражэ вялікі вырай добрых, моцных Божых слугаў...

Архаічная вёска, якая жыла з усяго свайго, мала чым адрознівалася ад тых далёкіх часінаў, калі Пан Езус будаваў Касцёл на любові Божай. Наша ўзаемная любоў не ўплывала на тэхнічны прагрэс, не закранала жыцця іншых супольнасцей. Яна была бескарыснай, чыстай, дапамагала толькі ў сям'і быць шчаслівым.

Камуністы прыйшлі і прыдумалі ўплываць на сямейныя адносіны. Вёска, як паводка, пачала заліваць гарады. Каб перахітрыць чужых камуністаў, вясковыя кланы з блізкіх ад гарадоў вёсак пачалі замяняць сямейнасць на свойскасць, пачалі абдароўваць сваякоў і сваячак пасадамі, акладамі, а на вытворчасцях патрабаваліся спецыялісты. Свойскія працаваць не ўмелі і не хацелі. А навошта? За іх заўсёды было каму заступіцца. Толькі чаму я разважаю ў мінулым часе? Усё гэта дзейнічае тут і цяпер. Нязменна...

У вёсцы дзеці растуць хутка. Маё бесклапотнае гультайства скончылася рана. Я пайшла ў школу ў 1945 годзе і па сумяшчэнню пасвіла кароўку. Спачатку адну сваю. Пасля да нашай далучыліся дзве кароўкі цёткі Броні, Каліна калолася рагамі, а рогі былі вострыя. Пасля далучыліся тры кароўкі з Рэнінай новай сям'і. А да таго ж быў яшчэ бычок Лазік. І наша Падласка ўцякала ў Бурносы, бо мы яе там купілі.

Я любіла вучыцца ў школе і старанна пасвіла свой стагак. Пасля чацвёртага класа мае сяброўкі з Загасцінца пайшлі вучыцца ў Дакудаўскую сярэдняю школу, за 7 кіламетраў ад Біскупцаў. Мяне тата не пусціў у Дакудава, пакінуў пастушкай. Тата і мама мяне любілі і дрэнна яны мне не хацелі, гэта імі выконвалася Божая воля ў маім жыцці. Так я думаю цяпер.

1 верасня 1950 года ў Рэні нарадзілася дачка Галька, усе былі занятыя родамі, якія прымала павітуха. Я ўцякла ў школу. Настаўнік прыйшоў да нас увечары і пераканаў тату, што мне трэба вучыцца. Тата баяўся савецкіх начальнікаў, а настаўнік быў савецкі...

Ці добра я тады зрабіла? Сёння, калі я засталася ўдавой у чужым мне горадзе, дзе мяне адарвалі ад маёй грамадскай

справы і перавялі ў пенсіянеры, мне не хапае на самае неабходнае, і я ад гэтага ў вечным смутку, — я думаю, што тады зрабіла фатальную памылку свайго жыцця...

У вёсцы чалавек забяспечаны шчасцем. Кожная праца ў вёсцы прыносіць шчаслівыя перажыванні. Пасвіць скацінку — гэта найперш цешыцца яе добрым выглядам, гэта назіраць, суіснаваць, прытуляцца да прыроды, да яе характава ва ўсіх праяўленнях. І ёсць кульмінацыя ўсяму — гэта свята апосталаў Пятра і Паўла, калі кароўкам на рогі пастушкі ўскладаюць вянкi з жывых кветак. І дома іх сустракаюць як вельмі паважаных у сям'і, і абдорваюць смакатой і каровак, і пастушкоў. А найболей любоўю мамаў. Ёсць святочныя акцыі — хадзіць у ягады, назбіраць поўны кубачак з вяршком, цешыцца, што ты справілася і не адстала ад сябровак, а калі і не паспела набраць поўны кубачак, табе дапамогуць, пакажуць, што цябе любяць. Я ў лесе заўсёды блытала поўнач і поўдзень. Але пра гэта не прызнавалася, толькі старалася не згубіцца ад сябровак. Калі мы выходзілі з лесу на бурносаўскую дарогу, бралі ў рот ягадку, гэта называлася “заклад”, каб данесці поўны кубак да мамы, не з'есці па дарозе.

Збіранне грыбоў — гэта тое самае, што спатканне з хлопцам, калі ты яго бачыш, а ў грудзях узнікае таямнічы штуршок, і цяпло разліваецца па ўсім целе. У збіранні грыбоў заўжды ёсць момант удачы, шчасця, неспадзяванкі. Акрамя баравічкоў можна сустрэць і зайчыка ці вавёрку, ці нейкую невядомую табе птушку. А што ўжо казаць пра такую святочную работу, як жніво, калі ты цалуешся з шорсткімі каласкамі, абнімаешся з кожным снапком!

Зграбанне сена — гэта ўрачысты фэст, баль сонца і нябёсаў, ракі і водару сэнца... Нават цяжкая праца ў вёсцы прыемная, таму што мае пачатак і канец, які вяпчаецца вынікам. Але ў дзяцінстве я вельмі мала забівала сваю галоўку думкамі аб сэнсе жыцця. Толькі ў першы год пасля вайны мы працавалі беспрасветна — збіралі шчаўе па кустах на лузе і ў Казечыне. Мама насіла яго пешкі аж у Ліду прадаваць, ад голаду ў яе апухалі ногі. Адночы злодзей залез у нашу

хату праз дзірку ў шчыце над хлявом і ўкраў з печы чыгунок са зваранай капустай і акрайчык хлеба. Тата схадзіў пешкі ў Зачэпічы, гэта ў бок Жалудка, купіў там грачыхі і прынёс яе ў мяшку на плячах...

Вёска мяне навучыла — банальная ісціна — працаваць. Не чакаць лепшага часу, не цешыць сябе думкаю, што шчасце прыйдзе само аднекуль, а быць шчаслівай сёння, у кожную хвіліну. Не ілгаць без патрэбы. Не красці. Гэта няпраўда, што вёска раскрадае плёны калгаса! Не бльгаць жыццё і гульнію, не прытварацца. Не заступаць іншым дарогу, не выбягаць наперад іншых. Саступаць.

Калі агрэсіўныя начальнікі і іх бяздарныя падначаленыя хапаюць плёны маёй працы, то што тут прыдумаеш? — мусіш ім саступіць. Прывучыла сябе не шкадаваць страчанага, не плакаць і не апавядаць пра свае паразы тым, хто пра гэта пытаецца! У вёсцы ў такім стане добра схавацца ў лес. У горадзе добра пайсці ў касцёл. Я люблю начное неба, люблю хадзіць па горадзе ноччу і размаўляць з зоркамі. Крыўды я ўспрымаю як Божую кару. Дзякую Богу і шкадную крыўдзіцеляў. Дзякую Богу, што за мае правіны карае мяне, а не маіх дзяцей і ўнукаў.

У вёсцы людзі лёгка ўзаемна дароўваюць.

А як дараваць у горадзе, калі тут савецкія людзі, і яны лічаць, што праўда заўсёды на іх баку? У думках я ім дароўваю...

Жывучы ў горадзе, часамі мусіла быць адна ўсёй вялікай вёскай, калі трэба заступіцца за несправядліва пакрыўджаных. Такое заўсёды не пад сілу.

Толькі вёска Біскупцы і цяпер ёсць, я магу туды вярнуцца па падтрымку ў любы час. І я звяртаюся да сястры Рэні, якая там за лідэра, ёсць у яе свая моцная каманда.

Я са сваёй вёскай живу ў іншым вымярэнні, чым цывілізаваны свет. У нас інтэрнэту няма. Нам трэба няшмат. У нас сваё прызначэнне, збавенне і памяць. Асабліва памяць. Думаю, Бог нас разумее.

...Два гады я вучылася ў Дакудаве, калі ж стрыечная сястра Франя пасля сямі класаў пайшла вучыцца ў Лідскую пед-

вучэльню, мне ўжо зручней было хадзіць у Карнілкаўскую школу, таму што ў Дакудава не было спадарожнікаў, — праз лес і балота. У 1953 годзе я скончыла сем класаў і пайшла за Франяй у педвучэльню. Яна мяне і на кватэру да сябе прыняла: жылі мы ўтраіх — Франя, Манюся Скрэнда з Філонаўцаў і я — у цесным прахадным пакоіку вялікага дому пані Ядвігі Танюшкевіч, тэрцыяркі. Наша сяброўка Манюся ўжо памерла...

У доме тым было шмат розных жыхароў, пераважна старых і самотных, і нехта заўсёды начаваў на кухні. Наша пані хадзіла ў касцёл кожны дзень, зрэдку да яе заходзіў на гарбату ксёндз. Жыла з ёю Магдалена, якая займалася гаспадаркай, яна і нам гатавала ежу па сваёй добрай волі. Прыходзілі мы з вучэльні, яна налівала нам смачнай капусты, садзілася на край стала, падпірала рукой галоўку і любавалася: “Як вы прыгожа ясцё!” — казала... Але мы нават не разумелі, што яна мела на ўвазе, — ёй ужо не хацелася есці...

У Лідзе мой анёл мяне аберагаў. Наша пані тэрцыярка на вялікія святы вяла нас на святую Імшу раней, чым у касцёле збіралася шмат людзей, праводзіла нас на хоры, каб не ўбачылі і не данеслі ў вучэльню, што мы маліліся. І мы з вялікім фарным касцёлам Узвышэння Святога Крыжа хвалілі Бога песняй анёлаў: “Хвала на вышынях Богу, а на зямлі супакой людзям добрай волі!”, і самі знаходзіліся на вышынях...

Калі я ўцякла ў школу, каровак злучылі ў вялікі статак, іх адпасвалі па чарзе. Улетку мы не загаралі, лежачы на сонейку. Мы працавалі. Спачатку на сваіх загонах, палолі градкі, жалі жыта. Пасвілі коней. Калі нас сілай сагналі ў калгас, яшчэ назапашана было столькі любові да жыцця, што мы хадзілі на прыгонную працу, як на свята, таму што праца ў нашай вёсцы лічылася святой. Мы жалі, грэблі, палолі, рвалі лянок, і ніхто нам нічога за гэтую працу не плаціў. А старшыня абзываў нас “гнілой інтэлігенцыяй” — мала працаднёў мелі за лета...

Ужо я была ў Гародні, калі дарагія цёткі і дзядзькі пачалі паміраць. Першай захварэла цётка Яніна. Яна аўдавала рана, пасля вайны адзін прыдурак застрэліў яе мужа Міхася з са-

мапала. Ніхто яго не судзіў. Цётка выхавала сваіх дачушак Геню і Яню пры свёкры, які не быў да яе добрым. З імі жыла і сястра бацькі, якая хварэла на сухоты і памерла маладой. Пра свякроў цёткі Яніны я толькі памятаю прымаўку, якую ў вёсцы казалі ўсе: “Смех, як у Марылі з благаго жыта...”

Іхняе пясчанае поле было на тым самым прагале, што і наша — між Глінішчамі і гасцінцам. Цётка Яніна перанесла анкалагічную хваробу, лячылася ў Гародні ў радыялогіі, цяжка пераносіла апраменьванне. Але пажыла яшчэ сем ці дзевяць гадоў... Перанесла інфаркт... Памерла цётка Яніна 14 чэрвеня 1979 года, было ёй 66 гадоў. Я заўсёды думала, што яна падобная да нашай бабулі Франусі. Умела яна неяк у нядзельку выйсці з барочку са снапком зёлак, якія збірала на лекі, але так прыгожа іх складала ў снапок. Садзілася на разасланай на надворку дзяружцы і паказвала мне, ад якой хваробы якая зёлка. Чаму Бог дае непамерна цяжкі крыж адным, а другіх шкадуе? Найцяжэйшы крыж нашага роду выпаў на плечы цёткі Яніны...

А пасля я засталася ўдавой. Крытык Рыгор Бязрозкін называў мяне “безабароннай”, а вось неяк живу ўжо чвэрць стагоддзя адна, сама сабой абараняюся.

А цяпер памёр Паўлюк, аўдавела Яня, не апавядае яна мне, але адчуваю, што прыгнятае яе адзінота... “Нежанатым жа і ўдовам кажу: добра ім заставацца так, як я” (Першы ліст Паўла да карынціянаў 7, 8)...

Цётка Броня была вельмі моцным чалавекам. Здавалася, яна будзе жыць доўга. Усіх людзей ратавала, лячыла, успамагала, вучыла, мяне таксама... Любіла мяне так, што я здзіўлялася: а за што? Я ж не заслужыла ў яе такой любові і ўвагі. А цяпер я думаю, што ўсе сёстры, пляменнікі, сваякі, суседзі і сяброўкі яе адчувалі тое самае, усім не шкадавала яна сэрца і дабрыні. І як атрымала цётка Броня ад бацькі ў спадчыну гаспадарку, так яна і заставалася самай багатай у родзе, да сваёй зямлі далучылася зямля Вацюка і Мані, а пасля адлучылася, аніякіх крызісаў у гаспадарцы...

Нават калі калгас канфіскаваў усе землі, цётка Броня ўсё роўна мела ўсё неабходнае для жыцця, усяго болей,

чым мама і Яніна. Напрыклад, у нашай хаце рэдка быў такі прадукт, як цукар або мёд... Цётка Броня частавала нас цукрам. Яна сыпала па жмені на чысты край драўлянай лавы, і мы, як коцікі, лізалі салодкія гурбачкі цукру. Такі быў наш быт. Адзін смешны момант у яе характары — яна ранкам выходзіла на панадворак і казала: “Ап-чхі!” І так гучна, што ўвесь Загасцінец прачынаўся ад яе чыхання... Такі сігнал, што ўжо рана, я жывая, час уставаць! Але буслік пачынаў клекатаць раней за цётку Броню, і спяваў, аж захлёбваўся сваёй ціхай радасцю шпачок...

Пачула ад адной інтэлігенткі, што людзі або ўсё маюць або нічога не маюць не ў залежнасці ад сродкаў, а ў залежнасці ад характараў... Цётка Броня ўсё мела і ўсім дзялілася з сёстрамі і суседзямі. Да таго ж яна “выбірала” пярэпалахі, выкачвала страх ад сабакі ці ад іншага чаго яечкам або мякішам хлеба. Мне яе лячэнне дапамагала, я ўночы пераставала плакаць.

Мама і дзве мае цёткі амаль заўсёды святкавалі вялікія святы разам. Пелі яны вельмі прыгожа на тры галасы. Маліліся разам. Плакалі разам. Шчаслівыя яны былі ў сваім сястрынстве...

Якія клопаты мяне ні трымалі, я заўсёды імкнулася прыехаць на Куццо дадому. Памятаю прадапошню Куццо з цёткай Броняй: быў мароз, касая сцежачка праз рунь замерзла, цяжка было весці цётку Броню па калдобінах, яе ногі чапляліся за груды, а яна казала: “73 гады — хіба ж гэта старасць?”...

15 лютага 1975 года цётка Броня памерла пасля прастуды ў шпіталі. Памятаю ноч, праведзеную ў хаце цёткі Броні каля яе, — мы засталіся ўдваіх з Франяй, а дзе быў дзядзька, мама, — мусіць, усе змучыліся і спалі... Пра што толькі не перадумалася ў тую ноч каля цёткі... Татачка мой запомніўся мне з таго пахавання, быў ён нейкі надта ціхі, слабенькі, цалкам аддадзены на Божую волю. Прыехаў з Ліды сваяк Шурмей, і яны ўдвух былі падобнымі да малых хлопчыкаў, такія светла бездапаможныя...

Памёр тата 30 лістапада таго ж года. Муж мой Эрык ужо тады доўга і цяжка хварэў і памёр пасля таты 23 лютага 1983

года. Татавы браты дзядзька Яхім і Мікодым без мяне хаваліся ў зямельку. Дзядзька Вінцук, Бронін муж, пажыў яшчэ. Мужчыну адному найгорай. Яго забірала на зіму Франя ў пасёлак Першамайскі, але напрадвесні ён ужо глядзеў у акенца свайго мінулага са сваёй хаткі ў Загасцінцы і нават шыў ці латаў хамуты... А можа я прыдумала — пра хамуты. Дзядзька памёр 28 снежня 1983 года.

А мама перажыла іх усіх, Бог даў ёй час памаліцца за іх душачкі і тады забраў. Ні ў кога з іх я не мела магчымасці спытаць, ці бачылі яны ў хвіліну адлёту ў вечнасць вочы свайго анёла... Апошняю малітву “Няхай анёлы завядуць цябе да раю...” спяваюць за чалавека яго родныя, блізкія, сваякі, сябры, калі шанцуе, з ксяндзом. Спяваюць і ідуць шукаць Жывога між жывымі...

Мяне вельмі супакойвае Першы ліст апостала Паўла да Карынціянаў: “Іншым жа кажу я, а не Госпад: ... калі хто з братоў мае жонку бязверную і яна згаджасца жыць з ім, дык хай не пакідае яе. Таксама і жонка, калі мае бязвернага мужа і калі ён згаджаецца жыць з ёю, хай не пакідае мужа. Бо бязверны муж асвятчаецца ў жонцы, а бязверная жонка асвятчаецца ў мужу. Інакш вашыя дзеці былі б нячыстымі, а цяпер — святыя” ... (7, 12–14).

А далей... увесь ліст варта чытаць і перачытваць бясконца, зрэшты, як і ўсё Святое Пісанне, але ў гэтым лісце ёсць яшчэ самы прыгожы гімн любові, яго чытаюць у касцёле ў час удзялення сакраменту шлюбу, ён гучыць так: “Калі б я гаварыў мовамі людзей і анёлаў, а любові не меў бы, я быў бы як медзь, што звоніць, або цымбалы, што гудзяць... І калі б я меў дар праракавання ды звездаў усе таямніцы і ўсякія веды, і меў усю веру, што і горы пераносіць, але любові не меў бы, я быў бы нічым. І калі б раздаў на бедных усю сваю маёмасць і цела сваё аддаў на спаленне, але любові не меў бы, ніякай мне з гэтага карысці. Любоў доўгацярплівая, любоў ласкавая, не зайздросціць, не бывае ганарыстай, не надзімаецца, не амбітная, не шукае таго, што сваё, не злуецца, не думае благога, не цешыцца з несправядлівасці, але радуецца праўдзе, усё пераносіць, ва ўсё верыць, на ўсё спадзяецца, усё церпіць.

Любоў ніколі не знікае. А вось прароцтвы знікнуць, і мовы змоўкнуць, і веды занепадуць...” (13,1–8). Як жа мне пашчасціла ўзрастаць і выхоўвацца ў такой любові, а ўвесь даўгі астатак жыцця яна мяне трымае на духу...

Найчасцей усплывае ў вачах такая карціна: мы з Рэняй капаем бульбу на полі недалёка ад Гойдавых, а мама ідзе напрасткі міма могілак да нас. Памаленьку ідзе, і да таго ж не сцяжынай, а полем, па барознах, ужо святая, вызвалена ад працы сваёй старасцю. Маленькая. Худая. У чысцюткай блузачцы і светлай хусцінцы. Прыйшла. Пастаяла крыху. Пацешылася, што мы капаем бульбачку. Што мы ёсць, жывыя, яе дарагія дачушкі. І пайшла сабе назад — гэтаксама напрасткі па барознах, каля могілак... Пасля смерці ўсіх маіх вясковых дзядзькоў і цётка закончылася мая вясковая ідылія вялікай сямейнай любові, узаемнай падтрымкі, добрых людскіх словаў і ўзаемадаверу... Цяпер я трымаюся найболей за ружанец.

Каля абразочкаў Пана Езуса Хрыста і Маці Божай, святых Антонія і Францішка, апостала Тадэвуша і Яна Паўла II у маім іканастасе знаходзіцца сціплая фатаграфія маіх дарагіх аднавяскоўцаў, тых, за каго я маюся і да каго маюся. Віка ўставіла яе ў рамачку і мне падаравала. На ёй госці з вяселля Галькі Супрэн, адзінай Рэнінай дачкі. Вяселле гулялі 1 мая 1972 года. Маладых на фатаграфіі няма. Яны з дружнай паехалі ў Дакудава да маладога Пеці Ліхарада, — Галька выйшла замуж за свайго аднакласніка.

Маладыя паехалі, але ўсе госці засталіся і доўга яшчэ сумаліся, святкавалі, цешыліся, што была нагода сабрацца ўсім разам за прыгожым чыстым сталом. Няма на фотаздымку таты і майго сына Валеркі, якія даўжэй спалі ў нашай хаце ў Загасцінцы. Рэніна хата на касой вулічцы ў пачатку вёскі, яны з Мікалаем будавалі яе самі, падарвалі сваё здароўе, і цяпер баляць ім ногі і рукі, і ўсе члункі... І няма Эрыка, які сфатаграфаван і зрабіў здымак. У цэнтры сядзіць мама, справа ад яе цётка Броня, Яня, дзядзька Яхім са сваёй другою жонкай Лёляй, якую надта любіў.

Злева ад мамы сядзіць цётка Стэпка Гойдава, Вацюк, Рэня і Клаўдзя, сваячка з Жыжмы. У другім-трэцім радзе ста-

яць злева направа: Ваця, Кенцяў прымак, Манюсь, Франін муж, Казік, Яхімаў сын, а можа гэта і не Казік, Франя, дзядзька Вінцук, Мікалай, я, Эфця, Казікава жонка, Паўлюк, Янін муж, Віка, цётка Яніна... Яшчэ жывыя: Рэня, Мікалай, я, Віка, Яня, Франя і Манюсь. І анёлы, анёлы, анёлы...

На маім вяселлі было шмат гасцей, але не было анёлаў... Але Бог мае Божую цярплінасць да такіх, як я, не адклікаў Ён на нябёсы майго анёла, цярпліва чакаў, пакуль я пра яго ўспомню і папрашу ратунку, апекі, спачування, суадчування, нават літасці.

“Няхай прыйдуць анёлы, нябёсныя каменячосы, няхай усё абламаюць, што выступае з каменяў, якімі ёсць мы, няхай абчэшуць нашу вострасць! Няхай нас нясуць на крылах. Бо так напісана, што “будуць насіць на руках...” (св. Амбразій).